

ESTENDRE L'ÚS INTERPERSONAL DEL CATALÀ (PER, I) CONSERVAR-NE LA QUALITAT

Josep M. AYMÀ-AUBEYZON

Especialista en normalització del català

Es parla menys ara del procés de normalització lingüística, als mitjans de comunicació, que fa uns anys. Possiblement es deu a la reculada de polèmiques com la dels criteris lingüístics en el nivell estàndard (barco/vaixell) o la del futur del català. En canvi, caldria posar a la palestra un seguit de qüestions d'importància tan evident com la de la relació entre l'extensió de l'ús i la qualitat lingüística. En aquest article faré referència concretament a la necessitat d'una intervenció de l'Administració per incentivar l'ús oral del català tot estenent-lo a nous parlants.

A l'ús institucionalitzat de la llengua (el que en fan els mitjans de comunicació, els ensenyants, o la comunicació mantinguda amb algú en nom d'alguna institució) s'oposa, òbviament, el que es fa quan no s'actua en nom de cap institució (ús privat o interpersonal). Tot i que hi ha situacions frontereres no tan clares, aquesta distinció és molt útil a l'hora de clarificar el rang, o la importància, de les comunicacions. Per descomptat, l'ús institucionalitzat és fonamental en la plena re-habilitació d'una llengua perquè s'aplica a àmbits que confereixen prestigi i, d'alguna forma, obligatorietat d'ús o, com a mínim, de coneixement. Com que els ciutadans han d'entrar en contacte obligadament amb l'Administració, per una qüestió o altra, es produeix una influència clara de l'ús lingüístic administratiu sobre seu. D'aquí que les autoritats que vetllen per la normalització del català han d'afavorir l'ús del català en els àmbits institucionalitzats preferentment.

Amb aquest plantejament ens trobem, però, amb un problema d'importància primordial en relació amb el corpus: l'ús empobrit, o limitat, de les comunicacions institucionalitzades, que són especialment repetiti-

ves, estandarditzades, apreses i no heretades. Es tracta d'un ús més premeditat que no espontani, après més a través del sedàs dels correctors, dels tòpics ensopits dels periodistes i dels coneixements dels mestres que no de la llengua viva natural d'ús general, plena de matisos situacionals. Per descomptat, la promoció d'aquest ús estàndard no tindria per què empobrir el català si aquest tingués la fermesa de l'ús generalitzat entre tota la població i en tots els estaments, perquè la continuïtat del corpus lingüístic, amb tot el seu amplíssim repertori, estaria garantida. És a dir, la situació seria ben diferent si es tractés bàsicament (o estrictament) d'una llengua parlada per tota la comunitat, a la qual li calgués accedir només als medis institucionalitzats per ser normalitzada (és el cas general de les llengües minoritzades que no han rebut en el territori on són parlades una immigració important de parlants d'una altra llengua; seria el nostre si no hi hagués hagut la gran immigració de castellanoparlants en la dècada dels seixanta i començaments dels setanta). El fet, però, és que, ben lluny de ser així, la normalització del català ha de lluitar en tres fronts paral·lelament: a més de l'extensió de l'ús a tots els àmbits, tant socio-culturals com socio-econòmics, cal aconseguir la incorporació dels parlants d'altres llengües, singularment del castellà, i mantenir la qualitat lingüística (que inclou la conservació del repertori del corpus heretat).

En realitat, hi ha hagut un gir en els aspectes bàsics d'allò que s'ha entès majoritàriament com a normalització del català: si fa vint anys, o només deu o dotze, encara preocupava especialment guanyar l'ús a l'escola, als mitjans de comunicació i a l'àmbit polític-administratiu (i no gaire, per cert, en el del món socio-econòmic), ara es pot dir que, en general, l'ús del català s'ha incrementat progressivament en aquests àmbits fins a assolir en algunes situacions un tracte pràcticament normal. En canvi, i de forma paral·lela, l'ús privat o interpersonal ha disminuït (o, el que és el mateix, ha augmentat el del castellà) a causa de la integració dels fills dels immigrants. Pot dir-se que set de cada deu persones que compleixen la majoria d'edat cada dia (i, doncs, s'integren progressivament a la nostra societat) tenen el castellà com a llengua vehicular; aquesta dada arrodonida és menys rellevant a les àrees més allunyades de Barcelona, però especialment impactant en la rodalia d'aquesta ciutat. Per això, el procés de normalització del català coneix una situació nova que, sense haver superat les antigues deficiències (repetim-ho: especialment en l'àmbit socio-econòmic, que és decisiu per al futur d'una llengua), implica una indefugible presa de consciència general per aconseguir que el català sigui utilitzat progressivament per tots els individus de la comunitat. Derivades d'aquest plantejament trobem que hi ha dues concepcions de la nor-

malització lingüística: la que seria destinada al «consum» del català (és a dir, acontentar els catalanoparlants perquè anem trobant la nostra llengua amb un ús progressivament normal arreu del país i en totes les activitats), que seria l'equivalent al concepte més estès de normalització; i una altra concepció que aniria enfocada a guanyar parlants per al català. Mentre en un cas hi ha una situació de passivitat (consum), en l'altra hi ha activitat (canvi). Una i altra concepció es complementen, però correm el perill de decantar excessivament el concepte de normalització de cara a acontentar els catalanoparlants mitjançant el consum (de i en) català, amb l'ajut dels drets lingüístics protectors i de no produir, d'altra banda, l'activitat generadora suficient per aconseguir el canvi lingüístic respecte als castellanoparlants.

La veritat és que ens hem dedicat més als aspectes tangibles i coneguts per aconseguir la normalització (com l'elaboració de terminologia i l'ensenyament de la llengua) que no a la recerca psicosociolingüística o de psicologia social per provocar el canvi lingüístic. Així, la inversió econòmica i sobretot d'esforços que la societat catalana ha fet en relació amb el corpus lingüístic ha estat enorme en comparació amb aquest altre camp.

Si la millor forma d'aprendre una llengua en tots els aspectes (lèxic, sintàctic, fonètic, contextual) és per mitjà del contacte directe amb els seus parlants, cal invertir el màxim d'esforços per tal d'afavorir aquest aprenentatge; és una inversió millor que no haver de recórrer a l'ensenyament, sempre més car i incomplet. En l'estat actual del català és més urgent, doncs, invertir per augmentar l'ús oral general que no en cap altre aspecte pertocant al corpus lingüístic. La depuració i l'actualització del lèxic són també necessaris, però la dinàmica actual de guany en l'ús social del castellà fa pensar que alguns esforços de depuració i d'actualització de la llengua haurien de ser relegats a un segon terme en l'ordre de prioritats de la normalització. No tindria gaire sentit haver d'ensenyar les distintes vessants lingüístiques sense haver fet els possibles per mantenir vius els mateixos aspectes.

Certament, falten ponts que posin en contacte els sociolingüistes i els normalitzadors amb els lingüistes. Els uns ignoren, o ho sembla, les necessitats dels altres. Als primers, els queden lluny les disquisicions de teoria gramatical dels lingüistes, quan saben que el problema bàsic és l'ús i, per tant, els pot semblar que es pica en ferro fred (si no hi ha parlants...); alhora, alguns dels segons pensen que les circumstàncies sociolingüístiques no han de destorbar de cap manera el desenvolupament normal de la llengua i que la feina de depuració i elaboració cal fer-la exactament d'igual forma que si el problema de l'extensió de l'ús no existís. La llengua, però,

no entén d'aquestes separacions que els humans fem per tractar de les matèries quan tots els aspectes, tant els del corpus com els sociolingüístics, hi conflueixen, s'hi interrelacionen i s'hi impliquen. No dic que cada especialista no hagi de tenir el seu camp propi d'actuació sinó que no s'ha sabut, per ara, trobar les formes d'implicació entre una qüestió i l'altra, o no s'ha sabut actuar de manera conjunta, situació que està comportant problemes greus per al futur del català (Es clar, però, que el primer punt que caldria esbrinar és si hi ha unanimitat a l'hora de considerar si el català es troba en una crisi quant a la seva qualitat o en la utilització del seu corpus o no; personalment, em sembla que n'hi ha, de crisi, i que afecta de forma galopant la fonètica, la gramàtica, el lèxic i les expressions situacionals. L'alteració que sofreixen altres llengües, com la castellana, no em sembla equivalent ni de lluny. Aquesta és, però, una altra qüestió que cau fora de l'objectiu d'aquest article).

L'ÚS ORAL, UN PONT ENTRE LA INCORPORACIÓ DE NOUS PARLANTS DEL CATALÀ I LA CONSERVACIÓ DEL CORPUS LINGÜÍSTIC

Abans de tractar de la necessària actuació per part de l'Administració per promoure l'ús oral del català, cal donar un cop d'ull a la qüestió de la pertinència d'una actuació d'aquesta mena per part seva. Establim tres nivells segons el grau d'institucionalització de la comunicació: l'ús institucional de dependència oficial; l'institucional de dependència no oficial; i el privat o interpersonal.

Respecte a les relacions interpersonals, que són les que ara ens interesen, és obvi que una Administració no hi pot intervenir ni moralment ni legalment en el sentit d'obligar que les persones utilitzin una determinada llengua. En tot cas, pel que fa als resultats obtinguts, ja s'ha dit moltes vegades que ni el mateix Franco no va aconseguir de fer canviar l'ús del català pel del castellà en aquesta mena de relació.

Però una Administració no intervé necessàriament ni sempre per regular o obligar sinó que moltes vegades, cada vegada més, intervé per impulsar canvis en els hàbits socials en una determinada direcció, la qual creu que és, òbviament, la correcta, en un tipus d'actuació adreçada a la protecció i el benestar de la mateixa societat (campanyes a favor dels bons hàbits en l'alimentació, de foment de l'esport, del transport públic, contra les drogues, etc.). En aquest sentit, sí que la Generalitat de Catalunya pot (i ha) intervenir per tal de promoure l'ús del català en les rela-

cions interpersonals, com a actuació adreçada tant a la normalització del català com per fomentar la cohesió de la societat catalana.

No es tractarà, doncs, de mesures coercitives sinó, tot al contrari, de mesures que ajudin a desenvolupar un pla de re-habilitació lingüística. I cal afegir tot seguit que no es tracta de dur a terme una re-habilitació essencialista de la llengua, ni llunyanament, sinó de disposar de la possibilitat de poder parlar el català que és, ara com ara, encara, una forma d'obrir-se a noves possibilitats culturals, a vegades també a les professionals i sempre a les socials. Per això, la majoria de castellanoparlants volen poder parlar en català. Adonem-nos, doncs, que es tracta d'aprendre i de practicar l'aprenentatge d'una llengua i no de l'obligatorietat de parlar-la, que és el fet reproble i a la vegada inassequible (sempre amb referència a l'ús privat).

Com que es tracta d'un afer social i no particular de cadascú és responsabilitat de l'Administració, en tant que és l'organització de la mateixa societat, l'únic ens que pot dur a terme la promoció del català entre els castellanoparlants a base de procurar-ne l'ús actiu dels catalanoparlants en la interlocució amb ells. Aquest és el nou tomb que ha de fer necessàriament la normalització del català si no ens volem trobar amb una llengua que tindria, per una banda, cada cop menys parlants i, per una altra, uns usos principalment institucionals oficials i, en menor grau, uns de no oficials, però sempre en progressiu declivi en la seva riquesa i varietat per manca, precisament, de situacions variades en l'ús.

Deixant clar, doncs, que la Generalitat pot (i ha) actuar necessàriament en l'àmbit personal de l'ús lingüístic, passem a una proposta concreta sobre la forma de dur a terme una actuació d'aquesta naturalesa.

Primerament, val la pena recordar que quan es va dur a terme la campanya «El català, cosa de tots», l'any 1982, no hi va haver cap reacció contra seu, ni organitzada ni per part de ciutadans aïllats. Si d'alguna cosa va ser qualificada aquella campanya va ser precisament d'ineficàcia i diluïda. Segons alguns, no va reeixir a provocar un canvi lingüístic per part dels castellanoparlants, ni sobre les institucions; segons altres, va fracassar en la promoció de la conversa bilingüe. La veritat és que l'objectiu no era més que fer arribar el missatge de la necessitat de la normalització al conjunt de la societat, sense la pretensió d'obtenir-ne canvis immediats. Era una primera fase de sensibilització. I es va aconseguir l'objectiu. Altra cosa és que la continuació va quedar molt desdibuixada i, en lloc seu, va arribar la Llei de normalització lingüística. Des d'aleshores no s'ha tornat a actuar per intentar de promoure l'ús del català oral en forma privada. Sembla que una prudència, desmesurada, per una banda, i una certa

sensació de precedent no reeixit, que prefiguraria un mal resultat a priori, per l'altra, n'han estat els elements dissuasoris.

L'ACTUACIÓ DE L'ADMINISTRACIÓ PER FER AUGMENTAR L'ÚS PRIVAT DEL CATALÀ

Adreçar una campanya a tota la població és sinònim de no adreçar-la a ningú en concret. Això ho saben bé els especialistes en campanyes publicitàries. A més d'una despesa inútil cal evitar, en aquest cas, una potencial resposta inadequada. Per guanyar eficàcia cal saber adreçar el missatge al receptor triat, de manera que s'ha de segmentar degudament la població segons el grau esperable d'adhesió i de la participació activa i ajornar la intervenció prop d'aquells col·lectius la participació o predisposició dels quals és dubtosa o fins i tot clarament contrària.

A la Universitat Politècnica de Catalunya es va dur a terme un estudi per analitzar les expectatives de la normalització del català en aquella institució (1991-1992). Aïllant les variables més significativament positives de les enquestes que s'hi van dur a terme es podia localitzar els segments de la comunitat que hi tenien més predisposició (un exemple clar és la variable geogràfica de la ubicació dels centres, amb una correlació positiva respecte als situats fora de Barcelona). Per descomptat, amb la mateixa tècnica es podien localitzar també aquells segments menys receptius (o actius) en la normalització del català. D'aquesta manera, discriminant les variables que resultin negatives i optant per aquelles de positives es poden localitzar els col·lectius més sensibles a donar una bona resposta en el col·lectiu de què tractem.

En aquest cas, l'actuació respecte als castellanoparlants podria consistir a sensibilitzar-los a rebre el català en les seves converses privades, amb totes les explicacions que la situació requereixi: interès de participar com a capdavanters en la normalització del català, conveniència de poder parlar-lo per relacionar-se millor amb persones i àmbits que els interessin, possibilitat d'aprenentatge gratuït, oportunitat d'aprendre'l amb millors condicions que amb un professor, explicació de la prova pilot (extensible a altres camps un cop detectats els problemes i els resultats), etc. Respecte als catalanoparlants es podria exposar la importància de la seva col·laboració per a l'èxit de l'operació i la seva responsabilitat bàsica (no s'hauria d'enfocar com un dret dels catalanoparlants ni com l'exercici d'un nacionalisme, com ja s'ha dit, sinó com un ajut als castellanoparlants i un protagonisme en l'aportació al procés de normalització). Aquestes serien les

línies proposades respecte a les relacions entre alumnes; per tant, en l'ús privat.

La incentivació de l'ús lingüístic privat s'hauria de complementar amb altres dues actuacions: la del professor en fer ús de la paraula en forma magistral (ús institucionalitzat genuí) i la del professor en respondre una pregunta d'un alumne; aquest darrer ús (també institucionalitzat en tant que el professor s'explica representant la institució) constitueix sovint una situació de transició cap a la castellanització, ja que solen respondre gairebé sempre en castellà si són interpel·lats en aquesta llengua, tot i haver parlat anteriorment en català. És una de les situacions en què la campanya pot incidir amb més èxit i trencar un tipus de codi que, tot i el bon exemple que s'està oferint actualment als mitjans de comunicació en català, continua tenint encara un efecte molt negatiu per a la normalització.

Prèviament al desplegament d'una campanya d'aquesta mena, cal experimentar-la «en laboratori» per tal de saber-ne les formes més adients de plantejar-la: fases, incidència de les diferents variables que hi poden ser presents, possibles resultats, entrebancs que poden sorgir. En resum, n'ha de sortir uns models que hem de dominar bé per augmentar l'eficàcia i evitar la conflictivitat.

Aquests estudis previs ens han de proporcionar els elements necessaris per conèixer en profunditat els mecanismes de funcionament de la interlocució entre un catalanoparlant i un no-catalanoparlant, en les diverses situacions possibles. D'aquí sortiran, probablement, aspectes tan concloents com és que la conversa en forma bilingüe pròpiament dita (cadascú mantenint la seva llengua habitual) estableix una relació de comunicació difícil, de manteniment gairebé impossible; i que per això, i llevat dels casos en què un no-catalanoparlant comença a sentir el català per primer cop i encara no pot parlar gens en català, el més probable és que es «pacti» que la conversa es farà sols en una llengua (que fins ara ha estat la castellana). Un dels objectius que pretindrà la campanya és aconseguir que, precisament, el pacte afavoreixi l'ús del català. Sense una campanya institucional, la iniciativa és només responsabilitat de cada persona i ni el catalanoparlant té la voluntat de dur a terme aquesta pràctica ni el no-catalanoparlant està acostumat a trobar-se ningú que no li parli en castellà, per la qual cosa sovint tampoc no té gaire costum de parlar en català o ni tan sols de sentir-lo adreçat a ell. Sense consigna clara referida a un col·lectiu determinat, la sensació individual és d'aïllament, d'esforç desmesurat, d'ineficàcia i, en tot cas, d'estranyesa per part del no-catalanoparlant. Amb tota seguretat, els estudis previs demostrarien que la situació actual de predominí del castellà, en qualsevol cas que no sigui la

interlocució entre catalanoparlants, és fruit d'un codi que es transmet de forma rutinària, sense cap voluntat actual real deliberada contra el català; ho demostra l'experiència de molts catalanoparlants que mantenen, com poden (per manca de suport), el català en adreçar-se als castellanoparlants.

EXTENSIÓ DEL PLA A ALTRES CAMPS SOCIALS

Com més informació es pugui extreure de la prova, més orientació hi haurà a l'hora d'actuar sobre altres col·lectius, salvant-ne l'especificitat de cada situació. Així, en una primera fase, podrem actuar sobre col·lectius com els de les persones que estan agremiades, els dels diferents rams de l'economia, de practicants d'esports, d'associacions, d'institucions de tota mena. A mesura que anem coneixent més les dificultats i n'obtinem resultats podrem anar intervenint sobre col·lectius més amplis i menys organitzats (que és el problema realment important), de manera que es podria arribar a poder operar sobre poblacions o barris sencers (el criteri territorial no és gens menyspreable en aquesta operació).

Un aspecte fonamental a favor d'una programació d'aquest tipus és, cal repetir-ho, que es pot deixar d'actuar sobre aquells col·lectius que són més refractaris a l'ús del català; però, en definitiva, aquesta llengua els anirà arribant progressivament, amb normalitat, perquè certament les persones no vivim en compartiments estancs sinó en múltiples col·lectius interrelacionats alhora i, per tant, els hàbits adquirits, un cop formen part de les nostres rutines, els transmetem a altres persones/àmbits fora dels nostres habituals. A mesura, doncs, que aquest nou hàbit adquirit s'eixampla socialment comença a transformar-se en un canvi del codi col·lectiu, gràcies als efectes multiplicadors.